

INGLIZ VA O'ZBEK TEZ AYTISHLARNING ARTIKULYATSION XUSUSIYATLARI

Zokirjonova Munisa Oybek qizi

Qo'qon Universiteti Andijon filiali o'qituvchisi

E-mail: munisagulomova0602@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20552200>

Annotatsiya: Ushbu tezisda o'zbek va ingliz tez aytishlarini qiyoslashda bir ehtiyot nuqtasi bor: bir til uchun markaziy bo'lgan artikulyatsion qiyinchilik ikkinchi til uchun xuddi shunday darajada sezilmasligi mumkinligi tahlil qilinadi. Ingliz so'zlovchisi uchun "Red lorry, yellow lorry" /r-l/ farqi sabab murakkab bo'lsa, o'zbek so'zlovchisi bu farqni boshqa artikulyatsion odat asosida qabul qiladi, aksincha, "Qobil qozonda qovurdoq qovurdi" ingliz so'zlovchisi uchun /q/ va /g'/ sabab ancha qiyin bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar va iboralar: tez aytishlar, artikulyatsion xarakter, tovush, jarangdorlik.

АРТИКУЛЯЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ АНГЛИЙСКИХ И УЗБЕКСКИХ СКОРОГОВОРКИ

Зокиржонова Муниса Ойбек кизи

Преподаватель, Андижанский филиал Кокандского университета

E-mail: munisagulomova0602@gmail.com

Аннотация: В данной работе делается оговорка при сравнении узбекского и английского скороговорки: анализируется возможность того, что артикуляционные трудности, характерные для одного языка, могут быть не столь выражены в другом. В то время как фраза «Red lorry, yellow lorry» вызывает затруднения у носителя английского языка из-за разницы между /r и /l/, носитель узбекского языка воспринимает эту разницу на основе иной артикуляционной привычки, а фраза «Qobil qozonda qovurdoq qovurdi» может вызывать большие трудности у носителя английского языка из-за звуков /q/ и /g'/.

Ключевые слова и фразы: скороговорки, артикуляционный характер, звук, резонанс.

ARTICULATIONAL FEATURES OF ENGLISH AND UZBEK TONGUE TWISTERS

Zokirjonova Munisa Oybek qizi

Teacher, Andijan branch of Kokand University

E-mail: munisagulomova0602@gmail.com

Annotation: This thesis presents a caveat when comparing Uzbek and English tongue twisters: it analyzes the possibility that articulatory difficulties that are central to one language may not be as pronounced in the other. While "Red lorry, yellow lorry" is difficult for an English speaker because of the /r-l/ difference, an Uzbek speaker perceives this difference based on a different articulatory habit, while "Qobil qozonda qovurdoq qovurdi" may be more difficult for an English speaker because of the /q/ and /g'/.

Keywords and phrases: tongue twisters, articulatory character, sound, resonance.

KIRISH

Artikulyatsion tahlil tilshunoslikda tovushni faqat abstrakt fonema sifatida emas, balki uni hosil qiladigan a'zolar harakati sifatida ko'rishni talab qiladi. C.Browman va L.Goldsteinning artikulyatsion fonologiya nazariyasida fonologik qarama-qarshilikning asosiy birligi sifatida

“gesture” – artikulyatsion harakat tushunchasi ilgari suriladi. Mualliflar bu birliklarni “articulatory events” deb talqin qiladi. Mazkur yondashuv tez aytishlarni o‘rganish uchun nihoyatda muhim, chunki tez aytishda xato aynan harakatlar bir-biriga juda yaqin kelib qolganida yoki bir harakat yakunlanmay turib boshqasi boshlanganda yuz beradi. Shu sababli sibilantlar, labiyal portlovchilar yoki orqa til undoshlari ishtirokidagi misollar asosiy matndan ajratilib, alohida satrlarda berildi[1].

ADABIYOTLAR TAHLILI

Fonetik adabiyotlarda nutq tovushlarini tasvirlashda artikulyatsiya o‘rni, artikulyatsiya usuli va jaranglilik asosiy mezonlar sifatida olinadi. P. Ladefoged va K. Johnsonning fonetika kursi ayni masalalarni – “articulatory phonetics, place and manner of articulation, airstream mechanisms va English consonants” boblari orqali yoritadi[3]. Xalqaro fonetik alifbo esa turli tillardagi tovushlarni yagona transkripsion tizimda belgilash imkonini beradi. IPA rasmiy jadvali bilabial, labiodental, dental, alveolyar, postalveolyar, palatal, velar, uvular, faringal va glottal kabi artikulyatsion hududlarni ajratadi[2]. O‘zbek fonetikasi bo‘yicha D.A.Nabiyeva va H.R.Zokirovalar hozirgi o‘zbek tilining unlilar va undoshlar sistemasi, ularning farqlovchi belgilari va sintagmatik munosabatlari haqida fikr yuritilgani qayd etadi[4]. Shuning uchun bu bo‘limda inglizcha tez aytishlar IPA terminologiyasi yordamida, o‘zbekcha tez aytishlar esa mahalliy fonetik atamalar bilan uyg‘un holda tahlil qilinadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ingliz tez aytishlarining artikulyatsion tuzilishida bilabial portlovchilar muhim o‘rin tutadi. O‘zbek tez aytishlarida artikulyatsion murakkablikning eng faol markazlaridan biri /q/, /k/, /g‘/, /x/ guruhidir. Project Gutenbergda berilgan klassik manbada quyidagi qator XIX asr talaffuz mashqi sifatida keltiriladi. Bu tez aytishning yuzaki ko‘rinishi /p/ tovushining takroriga asoslangandek tuyuladi, ammo artikulyatsion jihatdan u lablarning tez yopilishi va ochilishi, havo oqimining qisqa portlash bilan chiqarilishi, keyingi unli bilan darhol bog‘lanishi va urg‘uli bo‘g‘inlarning ketma-ket berilishini talab qiladi[5].

NATIJALAR VA ULARNING TAHLILI

Tahlil natijalari ingliz va o‘zbek tez aytishlarining artikulyatsion xarakterida umumiylik va farq birga yashashini ko‘rsatdi. Umumiylik shundaki, har ikki tilda tez aytishlar yaqin tovushlarning takrori, portlovchi-sirg‘aluvchi almashuvi, sonorlarning tez ketma-ketligi va nafas-ritm boshqaruvi orqali qiyinchilik yaratadi. Farq esa artikulyatsion markazlarda, ya‘ni ingliz tilida dental-interdental, alveolyar-postalveolyar, bilabial va klasterli harakatlar ko‘proq ko‘zga tashlansa, o‘zbek tilida orqa til /q-k-g‘/, /sh-ch-s/ almashuvi, /r-l/ sonorlar va labiyal-burun rezonansi faolroq namoyon bo‘ladi. Shu bois ingliz tez aytishlarini o‘zbek auditoriyasida o‘qitishda /θ-ð/, /r-l/, /s-f/, /tʃ-f/ kabi markazlar alohida bosqichda ishlanishi, o‘zbek tez aytishlarini xorijiy auditoriyada o‘qitishda esa /q/, /g‘/, /x/, /ch/, /sh/ kabi tovushlarning fiziologik bajarilishi tushuntirilishi lozim.

Quyidagi o‘zbekcha tez aytish yuqoridagi modelni yanada murakkablashtiradi. Bu yerda son, rang, buyum nomi va harakat bir matnga jamlangan bo‘lsa-da, asosiy artikulyatsion yuk /t/, /j/, /f/, /q/, /k/, /ch/ tovushlarining almashinuviga tushadi. “Chinni choynakka” qatorida /ch/ affrikatasi ikki marta kelib, til oldi-postalveolyar to‘siqni takrorlaydi; “ko‘k qopqoq”da esa /k/ va /q/ orqa til harakatini ikki xil chuqurlikda bajaradi.

O‘zbekcha: *“Olti juft oq chinni choynakka to‘rt juft ko‘k qopqoq, to‘rt juft ko‘k chinni choynakka olti juft oq qopqoq yopsa bo‘ladimi?”* (UZ-MIR-2008).

O‘zbek tilidagi /q/ va /g‘/ tovushlari qatnashgan tez aytishlarda orqa til va halqum rezonansi yanada kuchayadi. Quyidagi misolda /q/ning takrori, /g‘/ning sirg‘aluvchi jarangi, /r/ sonori va

ochiq unlilar bir-birini zich kuzatadi. “Qag‘illagan qarg‘a” birikmasida /q/ va /g‘/ almashuvi nafas bosimini bir maromda ushlashni qiyinlashtiradi.

Ingliz korpusidagi “*A proper copper coffee pot.*” misoli /p/, /k/, /f/ va /r/ tovushlarining ixcham, lekin zich joylashgan shaklidir. Proper so‘zida /pr/ klasteri labiyal portlovchidan sonorga o‘tadi; copperda /k/ velar portlovchisi labiyal /p/ bilan almashadi; coffee potda esa /k-f-p-t/ yo‘li og‘iz bo‘shlig‘ining turli nuqtalarini ketma-ket ishga soladi.

“*Fresh fried fish fresh fried.*”; “*Four furious friends fought for the phone.*” inglizcha misollarda /f/ va /fr/ zanjiri labiodental frikativ harakatni kuchaytiradi. /f/ tovushida pastki lab yuqori tishlarga yaqinlashadi va havo tor oraliqdan sirg‘alib chiqadi. *Fresh fried* qatorida /f/ dan keyingi /r/ til tanasini boshqa holatga olib o‘tadi; *furious friends fought* qatorida esa labiodental shovqin bir necha urg‘uli birlikni boshlaydi.

XULOSALAR

Xulosa qilib aytish mumkinki, tez aytishning asl tabiati “tez aytiladigan gap”da emas, “tez bajariladigan artikulyatsion dastur”da mujassam. Har bir tez aytish – nutq a‘zolari uchun kichik sahna: lab yopiladi, til uchi uriladi, til orqasi tortiladi, havo sirg‘aladi, jarang paydo bo‘ladi, so‘ng bularning barchasi bir necha soniyada qayta tartiblanadi. Mazkur tartib buzilgan joyda kulgi, xato va qayta urinish tug‘iladi. Ilmiy nuqtayi nazardan esa aynan shu buzilishlar nutq ishlab chiqarish mexanizmini anglashga yordam beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Browman C.P., Goldstein L. Articulatory Phonology: An Overview // *Phonetica*. — 1992. — Vol. 49, № 3–4. — P. 155–180. — DOI: 10.1159/000261913.
2. International Phonetic Association. Full IPA Chart. — 2015. — URL: internationalphoneticassociation.org/content/full-ipa-chart
3. Ladefoged P., Johnson K. A Course in Phonetics. — 6th ed. — Boston: Wadsworth, Cengage Learning, 2011. — Articulatory phonetics; place and manner of articulation.
4. Nabiyeva D.A., Zokirova H.R. O‘zbek tili fonetikasi. — Andijon, 2016. — B. 3.
5. Peter Piper’s Practical Principles of Plain and Perfect Pronunciation. — Philadelphia: Willard Johnson, 1836. — Project Gutenberg eBook № 25027. — P harfi qatori.